

О. В. Канарова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

У даній роботі висвітлено стан розробленості досліджуваної проблеми формування соціокультурних компетентностей у дітей дошкільного віку в педагогічній теорії; проаналізовано поняття та структура соціокультурної компетентності у дітей дошкільного віку; розглянуто соціокультурну компетентність як одну з ключових компетентностей у дітей дошкільного віку, як така, що охоплює загальнокультурний розвиток дітей дошкільного віку, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

Автором відзначено, що соціокультурна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції. Структурними компонентами соціокультурної компетентності є: соціокультурні знання, соціокультурні уміння і соціокультурні здібності.

В роботі зазначено, що з-поміж чинників, які гальмують формування соціокультурної компетентності є недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, байдуже ставлення до висловлювань дітей та власного мовлення, не усвідомлення впливу суспільного виховання на розвиток досліджуваного явища.

Виокремлено педагогічні умови формування соціокультурної компетентності: розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку соціокультурної компетентності старших дошкільників; розвиток соціокультурних здібностей дітей старшого дошкільного віку; збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.

Одним із ефективних шляхів формування означеної компетентності автор вважає пошуково-творчу діяльність, яка може бути реалізована впровадженням її в процесі взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти. Тісний контакт з батьками вихованців повинен мати на меті надання батькам допомоги в актуальних виховних питаннях, сприяти формуванню взаєморозуміння в родинно-педагогічному колективі, обміну виховним досвідом. Такий взаємозв'язок необхідний для того, щоб сформувати у батьків правильне уявлення про свою дитину, об'єктивно оцінити її та визначити оптимальні шляхи формування соціокультурних компетентностей у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільний вік, соціокультурна компетентність, мовленнєве спілкування, соціокультурні знання, соціокультурні здібності, соціокультурні уміння.

Постановка проблеми. На сучасному етапі зі зміною пріоритетів у сфері освіти, активно впроваджується в життя рідна мова, що вимагає не тільки формування мовних умінь та навичок, а й визнає стратегію завдання виховання мовленнєвої особистості, перед якою стоять завдання навчитися комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації: уміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, орієнтуватися в ситуації спілкування, проявляти ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культуру мовленнєвої комунікації. Володіння даними уміннями передбачає сформованість соціокультурної компетентності.

Розвиток соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку є однією із стрижневих проблем дошкільної освіти. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про

дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування патріотичного виховання», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та патріотичного виховання.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства.

У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності і різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випуск-

ника дошкільного закладу сформованість у нього соціокультурної компетентності.

Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними й дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявив, проблема розвитку соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку не є новою. Вона досліджувалася класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному (Л. Виготський, Г. Леушина, О. Лурія, Т. Піроженко, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.); психолінгвістичному (І. Зимняя, О. Леонтьев, О. Шахнарович та ін.); лінгвістичному (М. Кочерган, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Щерба та ін.); педагогічному (Е. Короткова, Н. Орланова, Є. Тихеева, О. Ушакова та ін.); лінгводидактичному (А. Богуш, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Т. Донченко, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.).

Особливого значення дослідження соціокультурної компетентності набуває стосовно дітей старшого дошкільного віку, який характеризується, з одного боку, активним включенням дитини в групову соціокультурну взаємодію з однолітками, з іншого – збагаченням досвіду спілкування з дорослим, що сприяє формуванню соціокультурної готовності до шкільного навчання й подальшої її соціалізації (Ю. Бистрова, К. Островська, Ю. Приходько, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова).

Мета: аналіз теоретичної та наукової бази з проблеми формування соціокультурної компетентності, підходів до визначення її структури та функцій у дітей дошкільного віку в процесі взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Як показує ознайомлення з результатами теоретичного аналізу проблеми формування соціокультурної компетентності дітей дошкільного віку і практичним досвідом засвідчило, що багато педагогів зазначають про існування істотних труднощів, які виникають у частини дітей при складанні оповідань з особистого досвіду, за картиною і серією картин; переказуванні художніх творів; виконанні творчих завдань на додаток незавершених історій та ін. Однак, за низьким рівнем зв'язного монологічного мовлення у дошкільнят нерозвинене і соціокультурне мовлення, не сформована соціокультурна поведінка.

Саме тому, слід якомога активніше впроваджувати в педагогічну діяльність нові перспективні

методи і прийоми, розробляти нові системи тих завдань, які сприяли б розвитку соціокультурної компетентності дошкільників.

Провідні науковці в галузі дошкільної освіти зазначають, що соціокультурна компетентність є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток соціокультурної компетентності – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти.

Поняття «компетентність» у сучасній науці знаходиться в стадії активної розробки. Незаперечний внесок у дослідження даної проблематики внесли такі вчені як А. Маркова, Ю. Жуков, Л. Петровська та ін. Відбувається уточнення, доповнення і розширення поняття, досліджуються шляхи формування.

Соціальна компетентність особистості є базовою компетентністю, що формується з дитинства та розвивається протягом усього життя людини. Процес розвитку розгортається послідовно відповідно до психофізіологічних особливостей особистості, навчаючи на кожному віковому етапі нових форм.

Нам імponує визначення компетентності І. Зимньою, яка розуміє її як інтелектуально й особистісно зумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях, компетенціях

Щодо ключових компетентностей, то на основі аналізу різних наявних підходів до їх класифікацій І. Зимня згрупує їх у таких три види:

- компетентності, що належать до особистості як до суб'єкта життєдіяльності (здоров'язбереження, ціннісно-сміслова орієнтація у світі, розширення знань);

- компетентності, що належать до взаємодії людини з іншими, тобто СПК (вирішення конфліктів, співробітництво, толерантність, спілкування);

- компетентності, що належать до діяльності людини та проявляються в усіх її типах та формах (постановка та вирішення пізнавальних завдань, нестандартні рішення, засоби діяльності).

Визначаючи характеристики компетентності, І. Зимня розрізняє такі їх аспекти:

- мотиваційний (здатність до прояву компетентності),

- когнітивний (володіння знанням змісту компетентності),

- поведінковий (досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях),

- ціннісно-смісловий (відношення до змісту компетентності та об'єкта її застосування),

- емоційний (емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності) [7].

Незаперечним є той факт, що розвиток соціальної компетентності особистості пов'язаний з суспільним життям, оточенням і соціальною діяльністю особистості.

М. Гончарова-Горянська зазначає, що «соціально компетентність – це сукупність знань та вмінь, а також фіксованих ціннісних орієнтацій, які зумовлюють про соціальну та доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі» [5, с. 218].

О. Пометун виділяє в даному понятті наступні аспекти: готовність до цілепокликання; готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії [9].

Т. Поніманська розглядає соціальну компетентності дошкільника як навички соціальної поведінки, відкритість та бажання пізнати людей, їх світ, готовність до сприймання соціальної інформації, і робити добрі вчинки та надає великого значення її розвитку [10].

У сучасних дослідженнях триває теоретичний аналіз і осмислення даної категорії, розширюється її змістове наповнення. Якщо до недавнього часу досить поширеним було визначення соціокультурної компетентності як «сукупності навичок і вмінь, необхідних для ефективного спілкування», то в даний час категорія «соціокультурна компетентність» розглядається значно ширше і включає в себе і особистісний аспект.

Н. Бібік, розглядає соціальну компетентність, як здатність жити в соціумі (дотримуватись соціальних норм і правил; враховувати інтереси й потреби інших; співпрацювати з різними групами); адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини [2].

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що соціокультурна компетентність – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Соціокультурній компетентності, як і іншим видам мовленнєвої компетентності потрібно навчати дітей вже з раннього віку. Ще до школи дитина повинна засвоїти відповідні мовленнєві знання, вміння та навички, необхідні їй для спілкування [1].

Соціальна компетентність є компонентом життєвої компетентності людини. Так, дослідниця О. Павлик, розглядає соціальну компетентність як «компетентність відносно взаємодії з іншими людьми» і відводить їй місце серед складових життєвої компетентності (здоров'язберігальна, комунікативна, когнітивна, емоційно-вольова, інформаційна, соціальна компетентності) [8].

Зазначимо, що соціокультурна компетентність являє собою цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілку-

вання. При спробі виділити структурні компоненти соціокультурної компетентності дослідники також стикається з відсутністю єдиного підходу до даної проблеми.

Отже, структурними компонентами соціокультурної компетентності було виділено наступні: соціокультурні знання, соціокультурні здібності і соціокультурні уміння.

Соціокультурні знання – це знання про те, що таке спілкування, які його види, фази, закономірності розвитку. Це знання про те, які існують соціокультурні методи і прийоми, яку дію вони надають, які їхні можливості та обмеження.

Соціокультурні здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, що відповідають вимогам соціокультурної діяльності і забезпечують її швидке й успішне здійснення.

Соціокультурні вміння – це володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільною регуляції діяльності наявними у суб'єкта знаннями та навичками.

На думку А. Богуш, мовна компетентність – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, що склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови [4]. Це явище є інтегративним, воно охоплює низку спеціальних здібностей, знань, вмінь, навичок, стратегій мовної поведінки.

Мовленнєва компетентність – це вміння адекватно і правильно використовувати мову на практиці (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), послуговуватися при цьому як мовними, так і позамовними (міміка, жести, рухи) та інтонаційними засобами виразності мовлення [4].

Мовна і мовленнєва компетентності є фундаментом для розвитку соціокультурної компетентності.

Мовленнєве спілкування дітей дошкільного віку, на думку А. Богуш, відбувається у процесі формування соціокультурно-мовленнєвої діяльності. Змістовий бік її розвитку пов'язаний з формуванням когнітивно-соціокультурної, орієнтувально-планувальної, організаційно-соціокультурної, мовленнєвої, соціокультурно-діяльничої компетентностей [4].

Когнітивно-соціокультурна компетентність передбачає наявність знань про правила мовленнєвого спілкування у різних життєвих ситуаціях взаємодії з дорослими й однолітками, норми і правила українського мовленнєвого етикету, етичні норми спілкування; володіння стандартизованими формами і виразами мовленнєвого етикету, словником на позначення ситуації спілкування, її просторово-часових характеристик, емоційного й фізичного стану учасників спілкування,

особистісних якостей і рис характеру людей; розуміння значень невербальних засобів спілкування (виразу обличчя, пози, жестів).

Орієнтувально-планувальна компетентність – це вміння орієнтуватись у ситуації спілкування (часово-просторових, змістових особливостях, соціальних стосунках), “зчитувати” характеристики співрозмовника (стать, вік, соціальна роль, фізичний та емоційний стани, наміри, інтереси), використання ним вербальних і невербальних засобів в умовах соціокультурного завдання; вміння враховувати результати орієнтування при плануванні мовленнєвої поведінки: добір лексичних засобів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, побудові лаконічного або розгорнутого висловлювання, регулюванні зовнішніх характеристик мовлення (сили голосу, темпу й тону), довільному керуванні невербальними засобами спілкування (вираз обличчя, жести, прийняття пози тощо).

Організаційно-соціокультурна компетентність передбачає володіння дітьми вербальними і невербальними прийомами вступу в мовленнєвий контакт, підтримку і розгортання діалогу, ввічливе і логічне завершення спілкування; готовність виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослими й однолітками, вміння знаходити у колі ровесників партнера-співрозмовника, пропонувати тему розмови, спрямовувати її у потрібне русло з урахуванням власних і спільних з партнером інтересів; організовувати спілкування у спільних видах діяльності, планувати і коригувати практичну діяльність через налагоджування мовленнєвої взаємодії.

Соціокультурно-діяльнісна компетентність – це вміння досягати соціокультурної мети завдяки комплексному використанню мовленнєвих форм і невербальних засобів, адресованих партнеру-співрозмовнику. А. Богуш розглядає поняття соціокультурної компетентності дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування. Складниками культури мовленнєвого спілкування є культура мовлення, виразність мовлення і мовленнєвий етикет [4].

Культура мовлення – це володіння нормами літературної мови, адекватність, логічність, багатство, чистота, естетичність, етичність, доречність мовлення.

Виразність – соціокультурна якість мовлення, яка забезпечується мовними і немовними засобами виразності і впливає на емоційну сферу співрозмовника.

Мовленнєвий етикет визначають як особливо значущу характеристику культури мовленнєвого спілкування і розглядають як комплекс вербальної і невербальної поведінки, який співвідноситься з тією чи іншою ситуацією і є нормативним для неї.

Перераховані вище поняття тісно пов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає ймовірні відповідні етапи у формуванні соціокультурної компетентності старших дошкільників.

Формування соціокультурної компетентності у дітей відбувається впродовж усього періоду дошкільного віку. Успішним буде спілкування між дітьми в тому разі, коли у дитини будуть сформовані соціокультурно-мовленнєві уміння та навички, а саме, мовна мовленнєва та соціокультурна компетенції.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє нам виділити різні підходи щодо формування соціокультурної компетентності у дітей:

- діяльніший підхід (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, М. Лісіна, С. Рубінштейн.);

- особистісний підхід – соціокультурна компетентність як комплекс особистісних якостей (П. Горностай, М. Молоканов, Л. Петровська, Т. Піроженко);

- соціокультурна компетентність як установка до діяльності (Ю. Азаров, В. Кузьміна);

- соціокультурна компетентність як здібності особистості (В. Гаркуша, М. Заброцький, К. Платонов).

На думку Н. Гавриш, соціальна компетентність є інтегральною якістю особистості, яка складається з комплексу мотиваційних, емоційних, характерологічних особливостей і проявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [4].

Дана позиція забезпечує не тільки гуманістичну спрямованість педагогічних дій, але й сприяє розв'язанню психологічних завдань мовного розвитку – формуванню соціокультурних ознак, що виявляються в мовній поведінці; організація специфічно дитячих видів діяльності, пов'язаних з комунікацією і які забезпечують своєчасний розвиток соціокультурних досягнень дитини.

За висновками М. Докторович, провідна роль у процесі формування й розвитку соціальної компетентності належить соціальним умовам, що залежить від зв'язку стандарту соціальної компетентності від соціальної дійсності та вимог соціуму в даний час [6, с. 144–147]. Як висновок цього, можна зазначити, що в конкретному віковому періоді соціальна компетентність є результатом соціалізації.

Провідні вчені А. Богуш та Н. Гавриш важливою умовою формування соціокультурної компетентності у дітей дошкільного віку вважають створення розвивального мовленнєвого середовища, ефективність якого можлива за умови активного використання педагогами та батьками української мови в процесі спілкування. Дорослі сприяють розвитку мовлення в усіх формах активності дитини: вони привітно звертаються до неї, пропонують обговорити різні події, плани, сти-

мулюють бажання вербалізувати свої життєві враження в різних видах діяльності [3].

Висновки і пропозиції. Таким чином, соціокультурна компетентність дітей дошкільного віку розвивається в часі і просторі, обумовлена соціальними умовами, індивідуальними особливостями дітей, предметно-практичною діяльністю, організацією освітньої діяльності, специфікою простору спілкування. Її виховна цінність залежить від змістовної сторони, морального спрямування, широти кола спілкування, оптимальності його структури, різноманітності та гнучкості соціокультурних умінь.

Наразі, існуючі дослідження не вичерпують всі можливі шляхи вирішення проблеми соціалізації дитини в сучасному світі. Існує багато шляхів і засобів її подолання. На нашу думку, одним з таких напрямків є використання інтерактивних технологій у формуванні, як соціальної компетентності, так і інших аспектів соціалізації сучасного дошкільника. Саме інтерактивне навчання розвиває комунікативні вміння і навички, допомагає встановленню емоційних контактів між учасниками освітнього процесу, забезпечує вирішення низки виховних завдань, оскільки вчить роботі у команді, тобто, у співтоваристві (спільному суспільстві – разом), взаєморозумінні, вмінні аргументовано відстоювати свою точку зору, спостережливості, а також розвиває творчі здібності та фантазію.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байер, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та

ін. Київ, 2021. 37 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування *Бібліотека з освітньої політики* / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 45-51.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. К.: Вища шк., 2007. 542 с.
4. Богуш А.М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
5. Гончарова-Горяньська М.В. Розвиток соціальної компетентності дошкільнят. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб наук. праць. К., 2002. Кн. 1. 305 с.
6. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і сусп-во*. 2009. № 3. С. 144–147.
7. Зимняя И. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Дайджест педагогічних ідей та технологій: Школа-парк. 2003. № 4. С. 18–23.
8. Павлик О. Розвиток життєвих компетентностей молодших школярів на уроках української мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 47. Тернопіль, 2013. С. 174-179.
9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 63-69.
10. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: навч. посібник. К.: Абрис, 1998. 448 с.

Kanarova O. The problem of the formation of sociocultural competences in preschool children in theory and practice

This work highlights the state of development of the researched problem of the formation of sociocultural competences in preschool children in pedagogical theory; the concept and structure of sociocultural competence in preschool children were analyzed; Sociocultural competence is considered as one of the key competences of preschool children, as one that encompasses the general cultural development of preschool children, their adaptation to life in a certain social environment, civic, patriotic, moral-ethical, aesthetic education.

The author noted that sociocultural competence involves the formation of all types of speech competence. The structural components of sociocultural competence are: sociocultural knowledge, sociocultural skills, and sociocultural abilities.

Pedagogical conditions for the formation of socio-cultural competence are singled out: the development of language and speech competences as an aspect of the development of socio-cultural competence of older preschoolers; development of sociocultural abilities of children of senior preschool age; enrichment of children's speech with speech etiquette formulas.

The author considers research and creative activity to be one of the effective ways of forming the specified competence, which can be implemented by implementing it in the process of interaction between the family and the preschool education institution. Close contact with the parents of pupils should aim to provide parents with help in relevant educational issues, promote the formation of mutual understanding in the family-pedagogical team, and share educational experience. Such a relationship is necessary in order for parents to form a correct idea about their child, to objectively evaluate it and to determine the optimal ways of forming sociocultural competences in preschool children.

Key words: *preschool age, sociocultural competence, speech communication, sociocultural knowledge, sociocultural abilities, sociocultural skills.*